
Оксана Черноускандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін;
Донецький державний університет внутрішніх справ
trollly@ukr.net

ЛОЯЛЬНІСТЬ ДО ЗМІНИ ПРИЗВИЩЕВИХ НАЗВ

На перший погляд, зміна імені чи прізвища за бажанням носія з різних особистих причин видається нічим не прикметною юридичною формальністю нашого сьогодення. Нинішнє суспільство надає всі законні права носієві самостійно вирішувати питання щодо власної антропонімної формули: як стверджують юристи, «змінити дані про себе — не проблема. Причини їх «перереформатування» можуть бути різні, але для цього достатньо навіть просто бажання. Це індивідуальний вибір і кожен має право не пояснювати свого рішення» [Майорова 2022]. Якщо імена частіше змінюють через неприйняття вибору батьків, тривіальність, немилозвучність, особисте захоплення кіноакторами чи для адаптації до нового життя за кордоном [Зміна імені 2020], то зміну прізвища можна вмотивувати як названими вище чинниками, так і негативним ставленням до роду загалом або деяких його представників зокрема. Причому, за свідченням співробітників юстиції, сьогодні прізвища змінюють навіть частіше за імена.

Дещо інакше може уявлятися ця ситуація в попередні століття, коли прізвища були не просто ідентифікаторами тієї чи тієї особи, а виконували функцію маркера належності роду до привілейованого стану. Тож цілком вірогідним для нас постає прагнення заможних та відомих родин минулого зберігати своє прізвище в незмінному вигляді, передаючи у спадок. Однак навіть їх не оминули тенденції «покращення». У замітці «Families In the Peerage who have assumed new Names» (1789) Louis Renas описує результати дослідження імен аристократії у Великій Британії. Автор не лише наводить перелік зафіксованих імен, що зазнали змін, а й ілюструє спостереження міркуваннями щодо цього явища: до такої заміни міг вдаватися кожен, хто вважав успадковане від батька родове наймення вульгарним або недолугим, причому деякі з носіїв сприймали це за знак переродження [Renas 1789, с. 105]. Найбільший інтерес викликають його згадки про трьохсотлітню на той час сімейну історію сера Роджера Вільямса, який після одруження із сестрою Томаса Кромвеля, графа Ессекса, узяв собі прізвище дружини, а свого зрікся.

В українських реаліях такі трансформації також відомі. Так, у матеріалах про українську шляхту докладно описуються зміни прізвищевих назв після Люблінської Унії 1569 р.: присягнувши Короні, зашанські зем'яни, чий прізвища закінчувалися на ч, змінювали їх на панський польський манер із закінченням на ський [Довгополова 2019, с. 24]. У результаті таких маніпуляцій постали антропоніми Каленський, Ходаківський, Багриновський тощо.

Непоодинокими також були випадки додавання різних елементів до давнього родового наймення.

М. Грушевський, описуючи барську околичну шляхту XVIII ст., звертає увагу на той факт, що шляхтичі зазвичай мали прізвища, тотожні назві свого села: наприклад, у Радзіївцях мешкали переважно Радзівевські, у Єлтухах — Єлтуховські, у Коростівцях — Коростівські, однак надалі ці назви «розпадалися на підпрізвища, гілки, родини, які розрізнялися між собою патронімічними іменами і прізвищами, що часто переходили з покоління у покоління...» [Грушевський 2003, с. 326]. Поєднання тодішніх прізвищ з патронімами або комбінування патронімів батька з патронімами діда утворювали багатокomпонентні родові назви на кшталт Кобченки-Мордаси-Попівські.

Варіювання антропонімної формули фіксує також І. Кривошея, вивчаючи впливовий та заможний рід бунчукового товариша Андрія Васильовича Борковського. Дослідниця акцентує, що у XVIII ст. Андрій та його нащадки пишуться то як Борковські, то як Дуніни-Борковські, однак це не створює істотних перепон для їхньої ідентифікації [Кривошея 2007, с. 106]. О. Васянович, досліджуючи традиції дрібної української шляхти на теренах України у XIX – на початку XX ст., так само звертає увагу на те, що вона розділялася на роди, кожен із яких мав окреме прізвище, а шляхетство підтверджувалося дипломами, отриманими в попередні століття [Васянович 2017, с. 68].

Наведені спостереження лише частково демонструють зміни в системі прізвищ на етапі їхнього становлення та розвитку, однак навіть окреслені випадки слугують підтвердженням, що різнотипні трансформації прізвищевих назв були цілком звичним явищем минулих століть, і ця тенденція не зникла й нині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович О. О. Особливості харчування дрібної української шляхти у XIX – на початку XX ст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2017. Вип. 24. С. 68–74.
2. Грушевський М. С. Барська околична шляхта до к[інця] XVIII ст. : Етнографічний нарис. Твори : у 50 т. Львів, 2003. Т. 5. С. 323–336.
3. Довгополова Л. Заушська шляхта в кінці XV–XX ст. Рід Митковичів-Меленевських. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2019. Вип. 29–30. С. 16–49.
4. *Зміна імені: з яких причин громадяни вдаються до цієї процедури?* URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/novini/zmina-imeni-z-yakyh-prychyn-gromadyany-vdayutsya-doczuyeyi-procedury/>
5. Кривошея І. Володіння бунчукового товариша Андрія Васильовича Борковського та його нащадків у XVIII ст. *Сіверянський літопис*. 2007. № 6. С. 106–115.
6. Майорова О. Зміна прізвища — забаванка чи необхідність? URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zmina-prizvyshha-zabaganka-chy-neobhidnist>
7. Renas L. Families in the peerage who have assumed new names. *Gentleman's Magazine*. 1789. Feb., 59. P. 105–106.